

УДК 911.3

Баштова М.О.

ТЕРИТОРІАЛЬНА ОРГАНІЗАЦІЯ ВИНОРОбСТВА ПІВДЕННОГО БЕРЕГА КРИМУ

Розглянуто основні аспекти територіальної організації виноробної промисловості Південного берега Криму. Проведено аналіз чинників, які впливають на функціонування галузі та охарактеризовано її сучасний стан, основні проблеми та перспективи розвитку.

Ключові слова: виноробство, виноградарство, Південний берег Криму.

Рассмотрены основные аспекты территориальной организации виноделия Южного берега Крыма. Проанализированы факторы, влияющие на функционирование отрасли и охарактеризованы ее современное состояние, основные проблемы и перспективы развития.

Ключевые слова: виноделие, виноградарство, Южный берег Крыма.

The main aspects of territorial organization of the Southern coast of Crimea winemaking have been considered. The factors affecting the industry have been analyzed and its current state, the main problems and prospects have been described.

Keywords: winemaking, viticulture, Southern coast of Crimea.

Актуальність теми. Виноградно–виноробна галузь – перспективна складова економіки Автономної Республіки Крим. Цьому сприяє те, що на півдні регіону сформувалися найсприятливіші природні умови для її розвитку. Вона має значне господарське значення і займає значну частку в експорті як держави, так і регіону. Проте є ряд проблем, які гальмують її розвиток, тому необхідно здійснювати комплекс заходів, які сприятимуть більш ефективному використанню ресурсів, здійсненню процесу виробництва та чіткого управління комплексом.

Постановка проблеми. На території Південного берега Криму зосереджені одні з найбільших виноробних підприємств України, продукція яких широко відома далеко за межами України. Ця галузь є традиційною в країні, передається з покоління в покоління. Проте за всю історію виноробство потерпіло немало руйнацій і все це негативно відобразилось на його стані. З кожним роком зменшуються площі виноградних насаджень, обсяги виробництва нестабільні, а обладнання має незадовільний стан.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням особливостей територіальної організації виноградно – виноробного

комплексу в АР Крим займаються на даний час такі науковці, як Черемісіна С.Г., Пергат Г.П., Гаркуша О. М., Авидзба та інші. Південний берег Криму має особливо сприятливі умови для функціонування галузі, тому на цю тему існує безліч досліджень з приводу підвищення ефективності та продуктивності галузі в регіоні.

Постановка мети та завдань статті. Метою дослідження є виявлення особливостей територіальної організації виноробного комплексу Південного берега Криму. Основні завдання полягають у визначенні факторів, які впливають на розвиток галузі та її концентрацію по території, а також огляд сучасного стану виноробства, виявлення проблем функціонування галузі, шляхів їхнього вирішення та визначення перспектив на майбутнє.

Виклад основного матеріалу. Виноробний комплекс – це одна із найприбутковіших і найрентабельніших галузей Автономної Республіки Крим. Він включає в себе сукупність організаційних і технологічних прийомів виготовлення виноробної продукції. Умовно весь процес виноробства поділяється спеціалістами на первинне і вторинне. Первинне складається з переробки винограду з ціллю отримання виноматеріалів. Вторинне виноробство полягає в комплексній обробці і витримці виноматеріалів з метою надання їм характерного смаку, букету, аромату і стабільності. Вихідною сировиною для виноробства є виноград (білий і червоний), що знаходиться у стадії повної технічної зрілості.

Однією із інноваційних та постіндустріальних форм організації виноградарсько – виноробного комплексу є кластер – нова форма організації виробництва на рівні районів, заснована на добровільному об'єднанні родинних і взаємодоповнюючих організацій та підприємств з метою одержання максимально можливого прибутку внаслідок взаємних поставань, послідовної переробки сировини, кооперування, взаємної підтримки та координації дій. Сучасна галузева схема виноробного комплексу Криму більше подібна до схеми «класичних» кластерних моделей США, Італії та Іспанії. З переліку виробництв зникли допоміжні та суміжні галузі. Натомість, розширився спектр поставок та послуг, необхідних для виноробства.

На території Південного берега Криму склалися найсприятливіші природні умови для розвитку галузі. Перш за все цьому сприяє субтропічний клімат регіону. За даними виноградного кадастру України у межах нашої країни теплозабезпеченість, або сума активних температур коливається від 2400 до 3900 °С. На південному березі Криму по лінії Симеїз–Місхор–Лівадія – 4000-4200 °С, Алушта – Судак – 3400-3700 °С. Крім суми активних температур на розміщення та вирощування винограду впливає також мінімальна температура зимового періоду. Аналіз їхнього розповсюдження показує, що за винятком південнобережної зони Криму на всій території України абсолютні мінімуми температур вище критичних для виноградної рослини. Річний радіаційний баланс на даній території досягає 2332 – 2488 МДж/м – найбільший показник для України. Річна

сума опадів становить 300 – 600 мм. За рік до 120 днів бувають з опадами. На досліджуваній території сформувалися коричневі ґрунти. На них зосереджено близько 16% від загальної площі виноградників.

Значний вплив на розвиток галузі здійснюють соціально – економічні чинники, проте останнім часом вони мають здебільшого негативний характер: ріст цін на енергоресурси, сільськогосподарську техніку, добрива та пестициди, шпалерний дріт, виноградні кілки інші матеріали; незбалансованість між цінами на кінцеву виноробну продукцію та рівнем грошових доходів населення веде до зниження попиту на вино. Перехід виноробства до ринкових відносин призвів до істотної трансформації системи виробничих відносин: значно погіршилися показники ефективності ведення галузі, змінився сортовий склад насаджень, погіршуються технології культивування винограду, не дотримуються напрямки використання врожаїв, що отримуються, а ринок фальсифікованої винопродукції досяг загрозливих масштабів і не підлягає державному регулюванню.

Негативну роль в розвитку виноградарства відіграє недосконалість українського аграрного законодавства, нездатність зберегти унікальні виноградарські райони та забезпечити раціональне розміщення виноградників, стійку підтримку галузі державою. Важливим фактором підвищення економічної ефективності виноградарсько – виноробного підкомплексу є інтенсифікація процесу послідовного вдосконалення технології і організації виробництва при відповідних затратах фінансових і матеріальних засобів і праці на одиницю площі насаджень з метою найбільш можливого збільшення обсягу продукції при одночасній мінімізації затрат. [3, С. 12 - 15]

Необхідним є також невідкладне удосконалення структури управління комплексу, особливо враховуючи те, що з листопада 1996 р. Україна є повноправним членом Міжнародної Організації Винограду і Вина, що дає змогу для українських фахівців мати справу з виноградниками і високотехнологічними лініями підприємств передових виноробних країн світу, а також представляти нашу продукцію під час роботи Генеральних Асамблей, Конгресів на відомих спеціалізованих виставках – конкурсах, що проходять під егідою МОВВ.

Багато історичних факторів мали вплив на становлення галузі в регіоні. Крим справедливо вважається колицею виноробства і є скарбницею давніх традицій. Найдавніші згадки про культивування винограду відносяться до IX – VII ст., коли на території Кримського півострова проживали кіммерійці, а потім і таври, які досить професійно займалися виноградарством та виноробством. Однак по – справжньому кримське виноробство знаходить себе лише з появою на цих землях греків.

Починаючи з 1820 р. почалося промислове становлення комплексу в Криму. Поміщикам безкоштовно надавалися вільні землі за умови їхнього використання під виноградники. На Південному березі Криму виноградники розташовувалися від Феодосії до Севастополя. Саме з цього

часу розпочався розквіт галузі на досліджуваній території. Проте, починаючи з 1971 р. площі виноградників суттєво зменшилися. Цьому сприяв ряд подій, які мали вплив на розвиток промисловості у всій країні. А саме:

- переведення виноградників на щеплену культуру (1971 – 1984)
- період антиалкогольної кампанії (1985 – 1988)
- період перебудови (1988 – 1991)

До цього всього площі виноградників значно зменшились після появи в Криму філоксери – найлютішого ворога культури.

На сьогоднішній день виноградно – виноробний комплекс є важливою складовою економіки АР Крим, проте характеризується дещо нестабільною ситуацією. Займаючи незначну питому вагу в площі сільськогосподарських угідь, ця галузь суттєво впливає на рівень соціально – економічного розвитку регіону. Сучасний стан виноградно – виноробного комплексу характеризується скороченням загальної площі виноградних насаджень, зменшенням валового збору винограду.

За період з 1990 по 2010 рр. загальна площа виноградників в АР Крим скоротилася на 55,3% (від 65,5 тис. га в 1990 р. до 29,3 тис. га в 2010 р.), площа виноградників у плодоносному віці зменшилася від 53,7 до 23,8 тис. га або на 55,7% . Це питання є досить гострим і потребує негайних дій з боку держави.

Щодо регіональної структури площ виноградників в АР Крим, то слід зазначити, що лише в п'яти районах Криму їх загальна площа перевищує 2000 га, серед них м. Севастополь, Бахчисарайський і Сімферопольський райони, м. Судак, м. Феодосія, де виробництвом винограду продовжують займатися переважно сільськогосподарські підприємства. Як бачимо, ці райони займають південну та південно – східну частину півострова і саме на цій території знаходяться найбільші виноробні заводи Криму (рис. 1). За останні 10 років врожайність винограду по АР Крим складала 20 – 25 % потенційно можливого рівня. За період з 1991 по 2010 р. цей показник в регіоні лише в 1998 р. перевищив середню врожайність в Україні. Валовий збір винограду за цей період скоротився на 48,7 %. [5]

Проте слід зазначити, що суттєве зменшення сировинної бази галузі не відобразилося на загальних обсягах виробництва виноробної продукції у регіоні. Тенденції щодо виробництва винопродукції в Криму навіть поліпшились, ця тенденція спостерігалась з 2002 року. У 2010 році обсяг виробництва становив 111,9 тис. т (для порівняння – 244,3 тис. т у 1991 р), у 2011 р. цей показник становив 119,2 тис. т, а в 2012 – 88,3 тис. т. [2].

Суттєвою проблемою є також те, що існуюча нині в АРК система управління виноградарсько – виноробним комплексом не має єдиної, чітко вираженої підрядності, що гальмує його збалансований розвиток. Її удосконалення має здійснюватися шляхом об'єднання різних формувань, що займаються виноградарством і виноробством під керівництвом Міністерства АПК регіону. Проте цей район має найсприятливіші в усій

країні умови для процвітання галузі, тому саме тут зосереджена велика кількість виноробних підприємств, які відомі не лише в Україні, а й за її межами. Серед них варто відмітити «Магарач», «Інкерман», «Масандра», «Завод шампанських вин «Новий світ», «Золота балка» та «Коктебель».

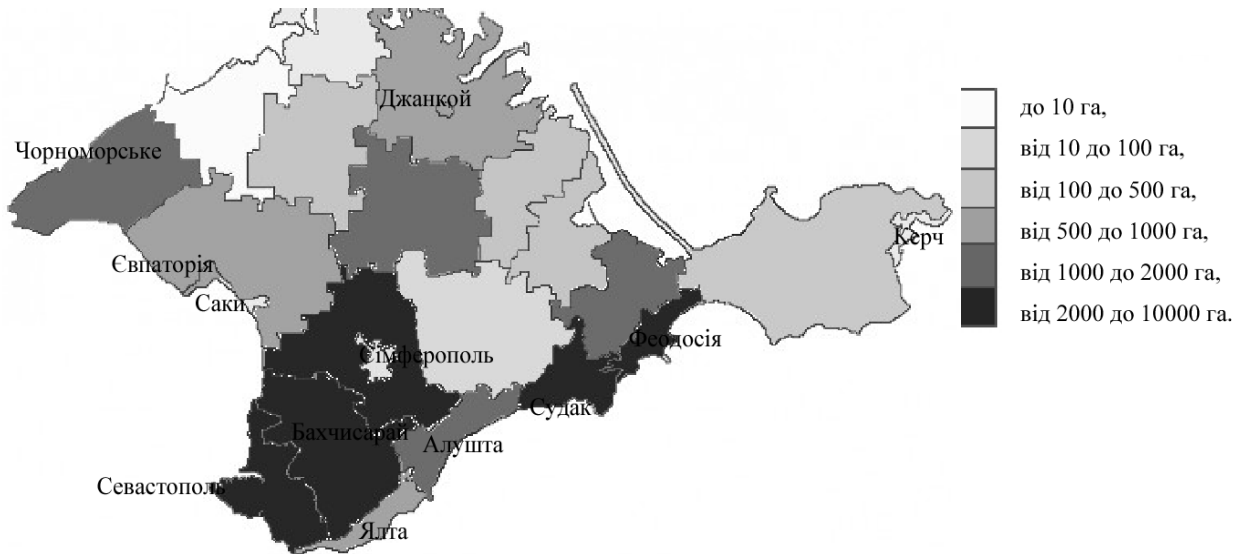

Рис. 1. Загальні площі насаджень виноградників в АР Крим (За Черемісіною), (станом на 01.01.2010 р.)

Національний інститут винограду і вина «Магарач» – один із найстаріших науково – дослідних закладів України, в надрах якого народилась і сформувалась вітчизняна наука про виноград і вино, яка забезпечила створення потужної виноградно – виноробної галузі, саме тут народжувались найперші висококваліфіковані спеціалісти. На базі колишніх філіалів інституту «Магарач» були створені національні галузеві науково – дослідні інститути в країнах Середньої Азії, Кавказу, в Молдові, а інститут «Магарач» довгі роки був головною організацією та координатором галузевих наукових досліджень на пострадянському просторі.

Сьогодні інститут – арена міжнародних зустрічей виноградарів і виноробів різних країн. В його стінах проводяться тематичні співбесіди різних рівнів, міжнародні форуми та щорічні конкурси винопродукції, курси підвищення кваліфікації спеціалістів галузі, здійснюється видання наукової та технічної літератури, збірників праць і наукового журналу.

Одним із найбільш відомих є також «Інкерманський завод марочних вин». Він визнаний одним з кращих виноробних підприємств світу рішенням Міжнародної організації винограду і вина (МОВВ). Свого часу «Підземне винне місто» Інкерман було найбільшим винним підвалом в СРСР і Європі, унікальним за своїми розмірами і грандіозності галерей. Загальна площа виноградників становить близько 3 000 га, виробнича потужність заводу становить 33 млн. пляшок на рік. У компанії працює близько 1500 чоловік. Продукція поставляється не тільки на внутрішній

ринок, але й на експорт – зокрема, в Росію, США, Німеччину, Польщу, Білорусію, Китай.

«Масандра» – одне з найбільших підприємств України та Європи по вирощуванню винограду і виробництву високоякісних марочних вин. Велике значення в становленні об'єднання мав вклад Л. С. Голіцина, який відіграв історичну роль в розвитку російського виноробства. За його наказом у 1894 році було збудовано підвал для виготовлення і витримки сухих та десертних вин, який був виконаний на найвищому технічному рівні того часу. Він і зараз вражає своєю побудовою та надійним станом.

Щорічно завод випускає близько 10 мільйонів пляшок високоякісного вина, площі виноградників становлять 4 тис га. 65% продукції експортується, головним чином до Росії, а також до Німеччини, Швейцарії, США, Японії. Загальна частка підприємств «Масандри» на кримському ринку виноматеріалів становить близько 5,5%. [1]

За технічним рівнем виноробство України відстає від країн Європи приблизно на 40 років. Технологічне устаткування вин заводів морально і фізично застаріло (ступінь його зношеності перевищує 50%). У той же час випуск устаткування для галузі практично припинений.

Основними причинами, які зумовлюють виникнення проблем комплексу можна вважати економічну кризу України, недосконалість чинного законодавства з питань власності на землю, а також низький рівень доходу працюючих у виноградарстві. Ситуація, що склалася в галузі на сьогодні, не дає можливості подолати зазначені негативні явища. Оптимальним є комбіноване вирішення проблеми: поступове зниження імпорту виноматеріалів і наливом вина з одночасним розвитком вітчизняної сировинної бази на основі впровадження інноваційно-інтенсивних технологій виробництва винограду, які забезпечують його ефективність за рахунок зростання врожайності виноградних насаджень та підвищення якості продукції. Для динамічного розвитку ВВК регіону в нових економічних умовах необхідна оптимізація його територіальної структури, тобто потрібно здійснювати діяльність враховуючи природно – кліматичні, сировинні та соціально – економічні показники території. В Криму можна виділити 6 типів виноградарсько – виноробних районів, із яких Південноузбережний має найбільші перспективи для свого подальшого розвитку завдяки унікальним природним умовам. На базі виділених районів необхідно сформувавши нові моделі територіальної організації комплексу. У ролі такої моделі перспективного розвитку виступають територіальні виноградно – виноробні кластерні утворення, що формуються на рівні адміністративних районів Криму.

Поєднуватися в такий виноградарсько-виноробний кластер повинні родинні, пов'язані між собою, взаємодоповнюючі один до одного організації та підприємства, що займаються виробництвом і реалізацією винограду й вина. Вони кооперуються з метою взаємної підтримки і координації своїх дій. Об'єднавшись у виноградарсько-виноробні кластери, господарства і підприємства створюють власну матеріальну

інфраструктуру, спеціальні центри послуг із різних напрямів діяльності, що дозволяє успішно конкурувати на ринку. У виноградарсько-виноробний кластер також входять різні рекламні, інформаційні та фінансові організації, що підтримують його. Завдяки цьому й об'єднанню зусиль партнерів, йде більш активне залучення покупців і продавців, розширення масштабності експортно-імпортних операцій. [4]

Висновки і перспективи подальших розвідок. Виноградарсько-виноробний підкомплекс України має усі потенційні можливості за допомогою держави, державного регулювання, стратегічного планування за досвідом розвинутих країн світу – головних виробників виноградарсько-виноробної продукції, стимулювання інноваційного розвитку та інвестицій підвищити виробництво і споживання вітчизняного вина. Тільки за ефективної регуляторної функції держави, за жорсткого контролю на ринку вина, виноградарсько-виноробний підкомплекс АПК України має можливість стати конкурентним на світових ринках вина, де прогресують процеси торгової інтеграції та лібералізації. Виконання даних умов надасть можливість виноградарсько-виноробному підкомплексу реалізувати наявний високий природно-кліматичний потенціал регіонів України з традиційно розвинутим виноградарсько-виноробним виробництвом.

Використані джерела:

1. Винзаводы Южного берега Крыма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.diletant.ru/excursions/935520/>.
2. Державна служба статистики України.
3. Матчина І. Г., Бузні А. М. Економіка виноробства. – Сімферополь: «Таврида», 2003. – 256 с.
4. Пергат Г. П. Трансформація виноградарсько-виноробного комплексу Криму в умовах переходу до ринкового господарства [Текст] : автореф. дис. . канд. географ. наук. 11.00.02 / Г.П. Пергат ; Таврій. нац. ун-т ім. В.І. Вернадського. – Сімф., 2005. - 21 с.
5. Черемісіна С. Г. Тенденції розвитку виноградно - виноробної галузі в АР Крим / С.Г. Черемісіна, Д. В. Шиян // Агроінком. - 2010. - №10-12. 36 с.